

BSP-broedvogels: indexen op komst

Sinds het Bijzondere Soorten Project voor broedvogels (BSP-b) in 1985 van start ging heeft de verwerking van de gegevens en de analyse van de resultaten bij het CBS helaas te kampen gehad met velerlei tegenslag. Daardoor waren we niet in staat uitgebreid over de tussentijdse resultaten te rapporteren. Weliswaar werd na het broedseizoen telkens in SOVON-Nieuws een overzicht gepresenteerd van de stand van zaken rond een aantal zeldzame broedvogels, maar dat berustte helemaal op een gezamenlijke actie van de Districtscoördinatoren die hun medewerkers langsbelden om het laatste nieuws te vernemen. Edel handwerk in het computertijdperk dus.

We zitten inmiddels in het achtste broedseizoen van het project en uiteindelijk heeft de computer een teken van leven gegeven. Bij elke Districtscoördinator ligt nu een computeruitdraai met de gegevens van de eerste zes onderzoeksjaren. Voorelke onderzocht kwartblok is per jaar aangegeven welke soorten met welke broedcode en in welke aantallen zijn aangetroffen. Deze uitdraai is bedoeld ter controle van het gegevensbestand.

Wij hebben de Districtscoördinatoren gevraagd de controle op korte termijn uit te voeren, zodat dit jaar nog de gevonden fouten hersteld en ontbrekende gegevens toegevoegd kunnen worden. Wie weet word je dus binnenkort door je DC benaderd om even de helpende hand te bieden bij het controlewerk of wat aanvullingen te leveren. Maar natuurlijk kun je ook zelf even contact met hem opnemen daarover.

Momenteel werkt het CBS aan de programmatuur waarmee de analyse van de resultaten kan worden uitgevoerd. Het is echter nog niet bekend wanneer deze klus geklaard is en de analyse ter hand kan worden genomen.

Vooruitlopend daarop hebben onze contactpersonen bij het CBS, en wel met name Theo Verstrael, veel tijd en moeite geïnvesteerd om toch alvast wat resultaten te kunnen laten zien. In deze bijdrage wordt uitsluitend stilgestaan bij enkele kolonievogels.

Kolonievogels tellen

Het tellen van kolonievogels heeft zijn eigen charme. Je hoeft er doorgaans niet vroeg voor uit je bed, het tellen is vergeleken met het inventariseren van sommige soorten zangvogels relatief makkelijk, en je hoeft je geen ogenblik te vervelen. Wie heeft er nog nooit een uur of langer genoten van het drukke gedoe en de gonzende geluiden in een Oeverzwaluwkolonie, of van het af- en aanvliegen van schor roepende Blauwe Reigers? Welke vogelaar raakt niet gecharmeerd van de onverbeterlijke dievestreken van Roeken die het buurnest enkele takken lichter maken wanneer buurman even zijn hielen licht?

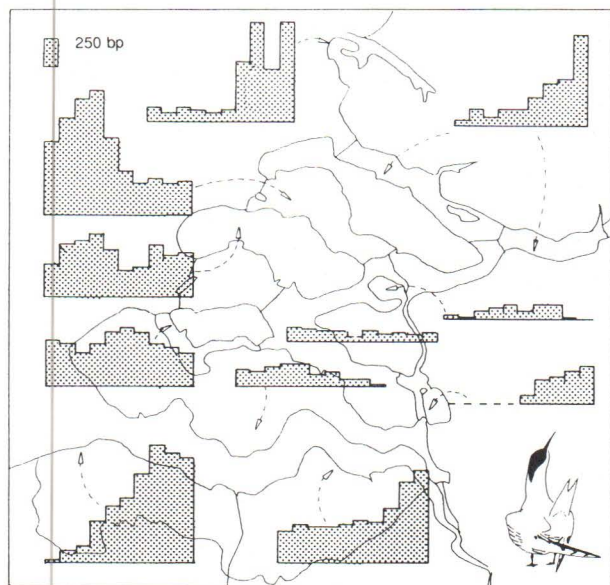
Omdat kolonievogels altijd sterk de aandacht hebben getrokken en omdat ze terecht bij natuurbeschermingsinstanties hoog op de prioriteitenlijst staan vanwege hun kwetsbaarheid, zijn er in het verleden al bij vele soorten tellingen verricht.

Hoeveel Ortolanen, Roodborsttapuiten of Kwartels er een halve eeuw of langer geleden in Nederland voorkwamen weet niemand. Van de aantallen Aalscholvers, Lepelaars en Roeken hebben we echter een goede indruk omdat er diverse malen landelijke tellingen georganiseerd zijn en sommige kolonies jarenlang geteld werden.

Voor al in de afgelopen 25 jaar is er veel telwerk verricht aan kolonievogels dankzij de bezielende leiding van soortspecialisten. Denk bijvoorbeeld aan de landelijke tellingen van Blauwe Reiger (A. Blok), Purperreiger (H. van der Kooy), Zilvermeeuw (A. Spaans), Grote Stern (J. Rooth) en Oeverzwaluw (H. Leys). Ook van Aalscholver, Lepelaar, Roek en andere soorten is veel bekend dankzij het werk van verschillende instanties en particulieren.

In verschillende delen van het land vinden georganiseerde gebiedsdekkende tellingen van alle kolonievogels al geruime tijd plaats. Een goed voorbeeld is het monitoringwerk aan (onder andere) sterns en meeuwen in het Deltagebied, georganiseerd door Peter Meininger (Rijkswaterstaat). Op zo'n grote oppervlakte levert dit natuurlijk fascinerende resultaten op. Zo is het aantal broedparen van het Visdiefje in de Delta recent ruimschoots verdubbeld, van 2000 paren in 1979 naar 5000 in 1988. In detail bekeken komt deze toename vooral op conto van een sterke groei in de deelgebieden Maasvlakte/Europoort, Haringvliet/Hollands Diep en Zeeuws Vlaanderen. In de overige deelgebieden bleef de stand min of meer constant, met uitzondering van de Grevelingen, waar een afname werd geconstateerd (figuur 1). Ook langs de volledige Fries-Groningse kust worden sterns en meeuwen tegenwoordig jaarlijks geteld (overzichten in het tijdschrift *De Grauwe Gors*).

Naast deze tellingen van alle kolonievogels zijn er legio tellingen van één of enkele soorten. Vrijwel elke vogelwerkgroep houdt zich bezig met het tellen van Blauwe Reigers, Roeken of Oeverzwaluwen in hun werkgebied, en dan zijn er natuurlijk ook nog veel particulieren die op eigen initiatief hiermee bezig zijn. Zo draagt ieder zijn steentje bij: van de teller die trouw ieder jaar "zijn" kolonie telt tot de regionale of landelijke coördinator.

Figuur 1. Aantallen broedparen Visdiefje in het Deltagebied 1979-88 (bewerkt naar P.L. Meininger 1989. Populaties van enkele soorten broedvogels in het Deltagebied in 1988. Nota GWAO-89.1007, Middelburg).

dinator die ervoor zorgt dat het overzicht compleet wordt en de resultaten bekend gemaakt worden.

Kolonievogels en BSP

SOVON stelt zich ten doel vogeltellingen landelijk te coördineren. Kolonievogels staan ook bij SOVON hoog in het vaandel; niet voor niets staan de kolonievogels op de voorkant van de BSP-kaart bij de "verplicht" te tellen soorten.

In het geval van de kolonievogels kon SOVON bij de start van het BSP deels aansluiten bij bestaand telwerk, deels ook niet. Om dubbel werk te voorkomen is al in een vroeg stadium contact gezocht met coördinatoren van bestaande tellingen. Sommigen hebben inmiddels de coördinatie van de tellingen overgedragen aan SOVON, anderen gaan door met hun werkzaamheden. Door goede afspraken te maken wordt dubbel werk vermeden en kunnen de resultaten worden uitgewisseld. Bij soorten waarvoor nog geen landelijke tellingen bestonden moest een nieuw netwerk van waarnemers worden opgebouwd. De DC'en hebben bij deze opbouw een belangrijke rol gespeeld. Inmiddels begint duidelijk te worden in hoeverre het BSP-onderzoek voldoet met het oog op het monitoren van kolonievogels.

In het eerste onderzoeksjaar zijn uit bijna 1750 kwartblokken gegevens binnengekomen, dit is bijna een kwart van alle Nederlandse kwartblokken. In de daaropvolgende jaren liep dit aantal op naar 2100-2400.

Uiteraard verschilden de informatie van kwartblok tot kwartblok. Vaak had de informatie betrekking op een of enkele koloniesoorten of zeldzame broedvogels. De volledigheid van het

onderzoek kan daarom het beste per soort worden beoordeeld. De koloniesoorten komen in dit verband naar verhouding goed uit de bus. De vier soorten in dit overzicht hebben vanaf het begin van het project veel aandacht genoten.

Enkele voorlopige resultaten

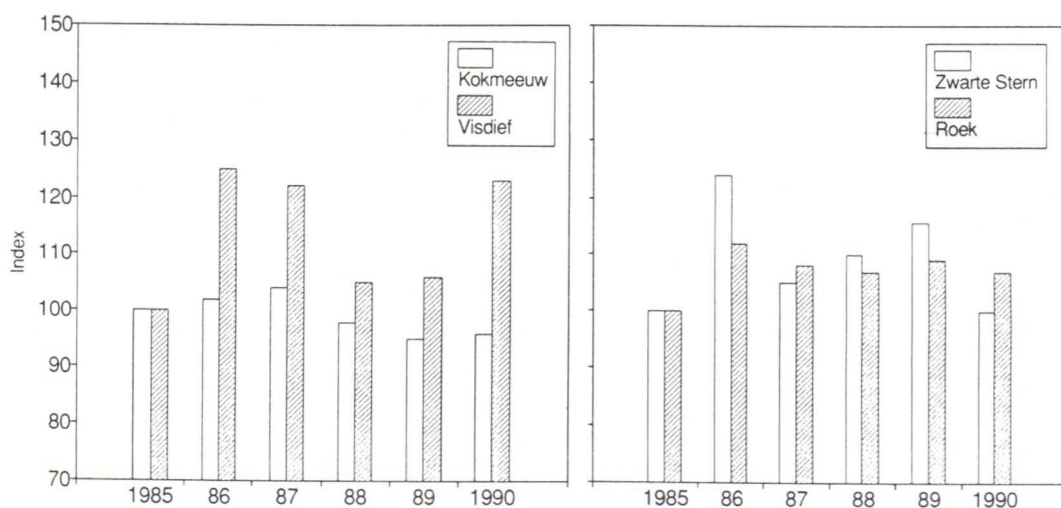
In figuur 2 is de trend sinds 1985 weergegeven van Kokmeeuw, Visdief, Zwarte Stern en Roek; bij de trendberekening is uiteraard alleen uitgegaan van de meerjarig getelde kolonies. In figuur 3 is aangegeven in welke kwartblokken deze soorten sinds 1985 als broedvogel werden opgegeven. Met verschillende symbolen is een aanduiding gegeven van het aantal jaren waaruit aantalsopgaven bekend zijn. Dit laatste is van belang voor de betrouwbaarheid van de indexen: lange telreeksen van vaste gebieden geven een betrouwbaarder beeld dan een ratjetoe van gebieden die bijvoorbeeld maar twee jaar geteld zijn.

Kijken we naar de kaartjes dan kunnen we constateren dat het verspreidingsgebied van alle vier de soorten redelijk tot goed gedekt is. Echter, er zijn wel enkele kanttekeningen te plaatsen bij de jaarlijkse dekking. Kokmeeuw en Visdief zijn in het westelijke Waddengebied, Friesland, Flevoland, Noord- en Zuid-Holland en Utrecht minder langdurig geteld dan elders in het land. Vaak is het onderzoek later op gang gekomen, waardoor we de getallen van de eerste jaren missen. Vermeldenswaardig in dit verband is het Waddengebied. Hoewel hier vanaf vogelaarsheugnis tellingen plaatsvinden, bestond, in tegenstelling tot het Deltagebied, tot

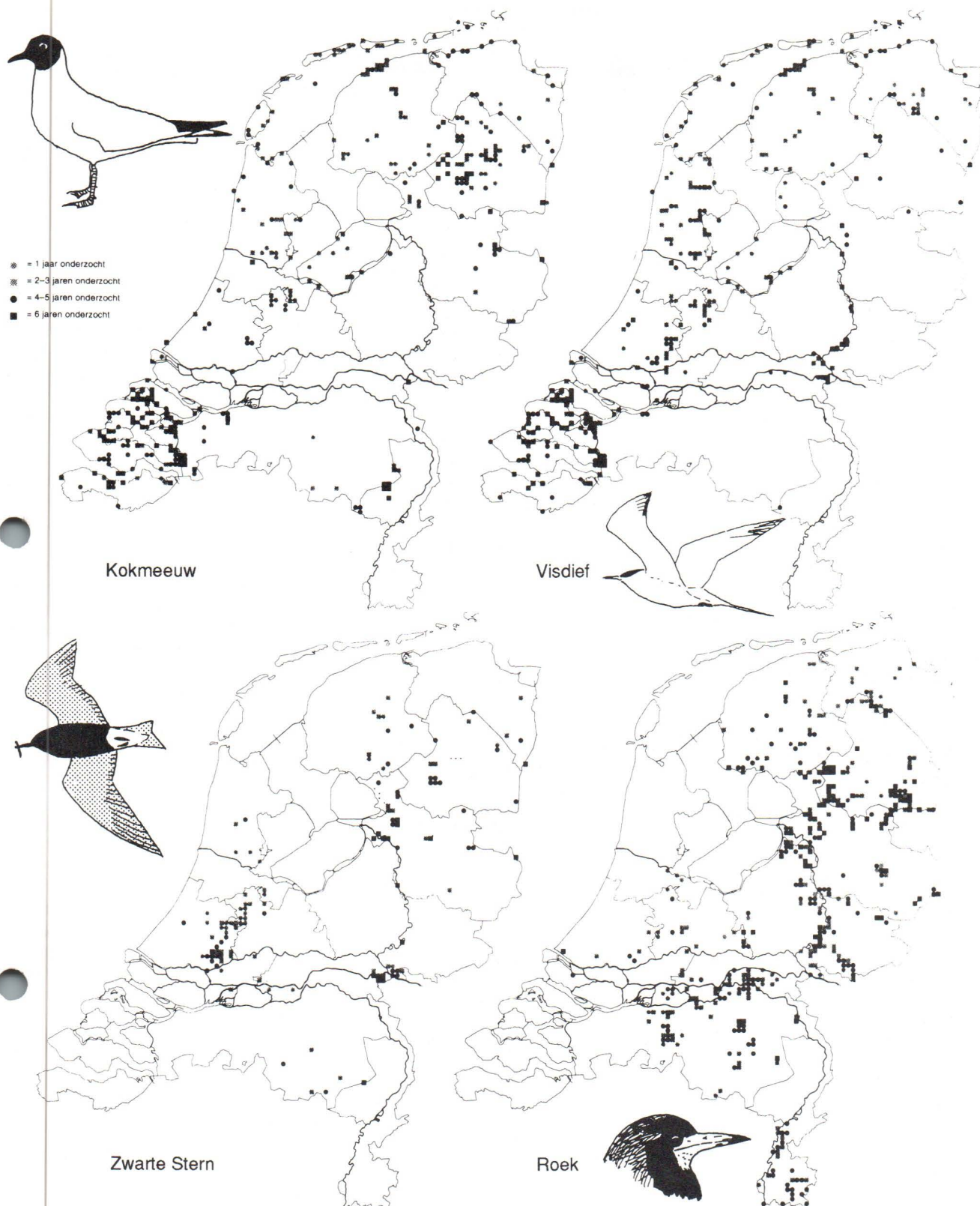
voor kort weinig tot geen coördinatie. Met ondersteuning van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer & Visserij is de gecoördineerde aanpak van het zo belangrijke Waddengebied in 1991 ter hand genomen. Niet alleen de kolonievogels maar ook een serie andere karakteristieke broedvogels zijn daarbij integraal geteld in het hele gebied. Het BSP-broedvogels zal daar in de toekomst de vruchten van plukken.

De Kokmeeuw laat tot nu toe in het BSP-materiaal amper een trend zien. Dit is verrassend, want veel tellers weten uit ervaring dat de aantallen per broedkolonie sterk kunnen fluctueren. Het ene jaar kunnen er duizenden Kokmeeuwen in een ven broeden, het volgende jaar blijft de broedplaats verstoken van meeuwengekrijs vanwege een lage waterstand. Ook vossenpredatie, verjaag- en raapacties zorgen soms voor sterk wisselende aantallen, terwijl er ook door onbekende oorzaken opvallende schommelingen voorkomen. De BSP-gegevens geven aan dat de populatie op nationale schaal gezien tamelijk stabiel bleef in de onderzoeksperiode. Dit suggereert dat een (tijdelijke) afname op de ene plaats wordt opgevangen door een (tijdelijke) toename elders.

Het Visdiefje toonde in de periode 1985-90 wat uitgesprokenere fluctuaties. Over deze korte periode gezien is er nog geen duidelijke trend waarneembaar, maar alles wijst voorlopig op een licht positieve ontwikkeling. De vreugde hierover moet onmiddellijk wat worden getemperd. In vergelijking met oude gegevens heeft de Visdief nog een lange weg te gaan voordat er weer van ouderwetse aantallen sprake is. Zo broedden er vroeger enorme achteruitgang in de jaren zestig, die veroorzaakt werd door

Figuur 2.
Voorlopige BSP-
indexen van vier
soorten
kolonievogels.

Figuur 3. Onderzochte kolonies (weergegeven per atlasblok) van vier kolonievogels. Met een symbool is aangeduid hoeveel jaren de kolonie geteld is (excuses voor de geringe leesbaarheid...).

vergiftiging met gechloreerde koolwaterstoffen, in het Deltagebied maximaal 25.000 paren (nu tot 5.000) en in het Waddengebied tot 30.000 paren (nu tot 5.000). In het binnenland bestonden vroeger vele kleine kolonies waarvan een groot deel inmiddels verdwenen is. Overigens

duiken er tegenwoordig steeds vaker berichten op over Visdieven die op vreemde plaatsen broeden: op het dak van de bloemenveiling te Aalsmeer (Limosa 64, 1991: 25-26), op bollenvelden (Fitis 23, 1987: 108-110) en op verkeerspleinen bij Amsterdam (Levende Natuur 93, 1992: 10-13). Of dit

een goed teken is of juist een slecht laten we in het midden, maar het is in ieder geval een fenomeen om attent op te zijn.

Het kaartje van de Zwarte Stern lijkt nogal leeg wanneer we de Broedvogelatlas er naast leggen. We moeten echter niet uit het oog verlie-

zen dat deze soort in de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig ingrijpende verliezen heeft geleden. In Midden- en Oost-Brabant kwamen rond 1950 naar schatting 450-700 paar voor, in de jaren tachtig minder dan 80 paar (De Blauwe Klauwier 17, 1991, 3/4: 1-16). In NW-Overijssel waren er van de vermoedelijk enige duizenden broedparen rond 1950 in 1990 slechts 75-150 over (De Noordwesthoek 18, 1991, 4: 11-16). Deze voorbeelden zijn met vele andere aan te vullen en geven een idee omtrent de mate van achteruitgang die moet zijn opgetreden.

De BSP-gegevens weerspiegelen het huidige voorkomen vermoedelijk wel goed, al is het voorkomen in Friesland wellicht wat onderschat. Met de recente forse achteruitgang in het achterhoofd wekt het wel verbazing dat de BSP-gegevens vanaf 1985 op een weliswaar fluctuerende maar vrij stabiele situatie wijzen. Toch komt dit overeen met gegevens uit diverse lang onderzochte gebieden, waar de soort zich momenteel in kleine aantallen lijkt te handhaven. Zouden de ergste tijden achter de rug zijn of krijgt de soort tegenwoordig met nestvlotjes zoveel ondersteuning aangeboden dat het effect goed zichtbaar wordt? Anderzijds is de Nederlandse populatie inmiddels zo klein geworden dat er niet veel hoeft te gebeuren of de soort kan van de Nederlandse lijst worden geschrapt.

Roeken worden vrijwel overal in

het land jaarlijks geteld. De resultaten zijn dan ook in de loop der jaren zeer volledig geworden. De grafiek toont dat de aantallen in ons land vanaf 1986 gestabiliseerd zijn. Tot die tijd was de populatie bezig aan een herstel. In de jaren vijftig en zestig heeft de Roekenstand in ons land een aanzienlijke afname te zien gegeven. Werden er in 1944 ruim 40.000 nesten geteld, in 1970 en 1975 waren dat er maar 11.000. Nadat de landbouwvergiften die grotendeels verantwoordelijk voor de afname waren vanaf 1969 verboden werden en de soort vanaf 1977 bovendien beter beschermd werd, kon de stand zich herstellen tot 20.000 paren in 1980 en 28.000 in 1985. Sindsdien is het beeld wisselend, zo melden ook de DC'en in hun nieuwsbrieven. In Noord-Brabant neemt de soort nog steeds toe, in Drenthe lijkt de groei er een beetje uit en in Gelderland doet de Roek het op de ene plaats goed (Westelijke Achterhoek), op de andere plaats niet (Oude IJssel bij Doetinchem). In West-Nederland worden voor het eerst sinds lang bescheiden vestigingen vastgesteld.

En verder

Het zal duidelijk zijn dat dit overzichtje slechts een greep in het BSP-materiaal vertegenwoordigt. Ook over andere kolonievogels valt het nodige te zeggen, terwijl de regionale detaillering meer aandacht verdient. Desalniette-

min tonen deze eerste resultaten aan dat het BSP-broedvogels waardevolle informatie oplevert over kolonievogels. In grote delen van het land is de deelname aan het project, juist wat kolonievogels betreft, erg goed. Hier en daar is het project wat later uit de startblokken gekomen. Maar ontbrekende gegevens kunnen worden toegevoegd. Iedereen wordt opgeroepen de kaarten secuur te bekijken en eventuele aanvullingen door te geven.

En natuurlijk hopen we dat iedereen door blijft gaan met het tellen. Er zijn belangrijke ontwikkelingen op komst die goed vastgelegd moeten worden.

Wat gaat er bijvoorbeeld gebeuren nu er allerlei kolonies van meeuwen in de duinen verdwenen zijn door toedoen van vossen? Hoe snel deze ontwikkelingen gaan, blijkt bijvoorbeeld uit de afname van Zilvermeeuwen in de Wassenaarse duinen: van ruim 5000 paren in 1985 naar minder dan 50 in 1991 (Jaarverslag 1991 Meeuwengroep Meyendel). In Leiden en IJmuiden zijn Zilvermeeuwen, vermoedelijk als reactie op het onveilig worden van de oude broedplaatsen, gaan broeden op daken van gebouwen, dukdalven en steigers, maar het is de vraag of dit op termijn soelaas biedt. Zullen Roeken, nu verschillende delen van Zuid- en Oost-Nederland "vol" lijken te zitten, zich eindelijk weer fors gaan vestigen in West-Nederland, of is dit fictie? En zal de geringe tolerantiedrempel van stadsbewoners een succesvolle hervestiging van grote kolonies in steden in de weg staan? Ook blijft het boeiend om te volgen of Visdief en Grote Stern ooit weer vooroorlogse aantallen kunnen bereiken, hoe lang de toename van de Aalscholver zal voortduren en of de Afrikatrekkers Purperreiger, Zwarte Stern en Oeverwaluw uit het verdomhoekje weten te komen of niet.

Verdere aanbevelingen zijn hopelijk overbodig. Nieuwe medewerkers kunnen zich altijd aanmelden bij de Districtscoördinatoren (adressen op achterblad).

Zwarte Stern (Bram Rijkse).